

PAPER DETAILS

TITLE: BEYLERBEYİ TÜRBESİ

AUTHORS: Sibel YILDIZ KISACIK

PAGES: 85-94

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1352675>

BEYLERBEYİ MAUSOLEUM¹

Dr.Öğr. Üyesi Sibel YILDIZ KISACIK

Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Bölümü, Türk ve İslam Sanatı ABD.

sibelyildiz@nohu.edu.tr

Abstract

According to historical data, the Turks must have settled in Nigde before 1190. Kılıcarşlan II passed Nigde to his son Melik Aslan Shah in 1191. It can be said that from this period on, Islamic Culture began to be woven in Nigde and its surroundings in material and spiritual aspects. The tradition of building mausoleums, with its first examples being seen in Turkey following Kubbeti Süleybiye was continued in Nigde by Anatolian Seljuks.

Beylerbeyi Mausoleum, as we learn from Albert Gabriel and İBB bookshelf historical photographs about Niğde and its surroundings and Niğde Akpınar magazine, was demolished in 1931, not able to survive. The Mausoleum that's been the topic of a research is located between Hüdavent Hatun Mausoleum in Hüdavent Hatun Street and Göndoğdu Mausoleum (Ahi Eyyub-Bevvap Mausoleum). From the information received from archived images, Beylerbeyi and the other two mausoleum are surrounded on the back with a wall. Beylerbeyi alongside Hüdavent Hatun and Göndoğdu mausoleum are among the oldest mausoleums of Nigde.

There are no ruins from the building that reached today. However, the photographs we have show us the structure is of rectangular form with sail vault. The mausoleum reminds Eyvanlı mausoleum architecture with its double arched opening on its main face that faces the cemetery area. Sharp arches sit on beveled columns in the middle and on pillars on both sides. Also forming a decorative structuring, this double opening is marked with a big, sharp arch. In the middle of the wall located between the big arch and the arch with two openings, there is the inscription inside a shallow niche with sharp arch. The structure is built using yellow trachyte stone which is widely used in traditional structures in Nigde and its surrounding areas.

The fact that Beylerbeyi Mausoleum is located in an old cemetery area and between two other major mausoleums was a big factor in its being chosen as a research subject. In the research; using historical documents and visual archives, identity of Beylerbeyi, socio-cultural and political environment of its era and the mausoleum's architectural properties were tried to be understood.

Keywords: Mausoleum, Nigde, Anatolian Seljuk Empire.

¹Beylerbeyi Türbesi başlıklı makale, I. Uluslararası Kapadokya Felsefe ve Sosyal Bilimler Kongresin de (CAPASS2019) özet bildirisi olarak sunulmuştur.

BEYLERBEYİ TÜRBESİ

Öz

Tarihi verilere göre, Türkler Niğde'ye 1190 yılından önce yerleşmiş olmalıdır. II. Kılıçarslan Niğde'yi, 1191 yılında oğlu Melik Aslan Şah'a bırakmıştır. Bu dönemden itibaren Niğde ve çevresinde Türk -İslam kültürü, maddi ve manevi dokuda oluşmaya başlamıştır. Kubbeti Süleybiye'den sonra ilk örneklerini Türklerde gördüğümüz türbe inşası geleneği, Anadolu Selçuklularınca Niğde'de devam ettirilmiştir.

Albert Gabriel ve İBB (İstanbul Büyükşehir Belediyesi) Atatürk Kitaplığında bulunan, Niğde ve çevresine ait tarihi fotoğraflar ile Niğde Akpınar dergisinden varlığını öğrendiğimiz Beylerbeyi Türbesi, 1931 yılında yıkılmış, günümüze ulaşamamıştır. Araştırmanın konusu olan Türbe, Niğde Merkez Yenice Mahallesi, Hüdavent Hatun Sokak'da bulunan Hüdavent Hatun Türbesi ile Gündoğdu Türbesi'nin (Ahi Eyyub-Bevvap Türbesi) arasında arka bölümde yer almaktadır. Arşiv görüntülerden elde edilen bilgilere göre Beylerbeyi ve diğer iki türbe bir duvarla arkadan sınırlandırılmıştır. Beylerbeyi, Hüdavent Hatun Türbesi ve Gündoğdu türbesi ile birlikte Niğde'nin eski mezarlık alanında bulunmaktadır.

Yapıya ait günümüze ulaşan herhengi bir kalıntı yoktur. Ancak elde edilen fotoğraflardan yapının, dikdörtgen formlu, tonoz örtülü olduğu görülmektedir. Türbe, mezarlık alana bakan cephesinde yani ana cephesinde çift kemerli açıklıkla eyvanlı türbe mimarisini çağrıştırmaktadır. Sivri kemerler ortada köşeleri pahlanmış bir taşıyıcıya, iki kenarda ise sütuncelere oturmaktadır. Aynı zamanda dekoratif bir düzenleme oluşturan bu çift açıklık, büyük bir sivri kemerle sınırlandırılmıştır. Büyük kemer ile çift açıklık kemer arasında kalan duvarın ortasında; sivri kemerli, derin olmayan bir nişin içinde kitabesi bulunmaktadır. Yapı, Niğde ve çevresinde, geleneksel mimaride yaygın olarak kullanılan sarı trakit taşından inşa edilmiştir.

Beylerbeyi Türbesinin eski bir mezarlık alanı olan bölgede yer alması ve iki önemli Türbe'nin yakınında olması araştırma konusu olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Araştırmada; tarihi belgeler ve görsel arşivlerden yararlanılarak, Beylerbeyi'nin kimliği, yaşadığı dönemin sosyo-kültürel ve siyasi ortamı ile türbenin mimari özellikleri saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türbe, Niğde, Anadolu Selçuklu Devleti*

Beylerbeyi Türbesi ve Tarihçesi

Mezar yapılarının farklı İslam toplumlarında farklı adlarla anıldıkları; Arap toplumlarında bu yapılara "kubbe", Farsça konuşulan bölgelerde "künbed" ve Türk toplumlarında ise "türbe" veya "türbet" denildiği bilinmektedir. Kitabelerinde ve kaynaklarda bu yapılar bazen "ravza", "meşhed", "makber" gibi daha farklı şekillerde de kullanılmışlardır (Önkal, 2009, s.125-139).

İslam Sanatında, Hz. Muhammed, Hülefai Raşidin, Emeviler dönemlerine ait türbe tespit edilememiştir. İslam mimarisinde bilinen ilk türbe, Abbasiler döneminde, Samarra şehrinde inşaa edilen Kubbetü's Süleybiye'dir (861- 862). Türk- İslam Sanatına ait Orta Asya da tesbit edilen en erken tarihli türbe Samanoğlu İsmail türbesidir (IX.-X yy.). Karahanlı, Gazneli Büyük Selçuklu

Devletleri döneminde de önemli devlet adamları ve eşleri için (Ayşe Bibi Türbesi vb.) türbe inşası devam etmiştir.

Tarihi süreç boyunca Anadolu Selçuklu dönemine kadar Niğde ve çevresinde; Hititler, Asurlar, Frigler, Medler, Persler, Kapadokya Krallığı, Romalılar (Batı-Doğu) Araplar (Emeviler, Abbasiler) hüküm sürmüşlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti sonrasında ise bölgede İlhanlılar, Eretnoğulları, Karamanoğulları ve Osmanlılar hüküm sürmüşlerdir.

Onbirinci asrın ortasında, Selçuk Türkleri Horasana ve Mezopotamya'ya akın ettiler. Tuğrul Bey'in iradesinde 1053 yılında Bağdat'a girdiler. Bundan sonraki hedefleri Anadolu'nun fethidir. 1059'da Sivas'ı, 1065'de Urfa, 1067 Kayseri, 1068 Niksar, 1069'da Konya'yı fethederler (Gabriel, 1954, s. 57).

Türk'ler Anadolu'ya yerleşmeleri sonrasında, Büyük Selçuklu Devletinin mimari geleneği sayılabilecek yapıları, farklılaşabilen plan şemaları ve bölgesel malzemelerle Anadolu'ya özgü, inşa etmişlerdir.

Niğde ve çevresinin Arap akınları ve 1071 Malazgirt zaferinin sonrasında, Selçukluların hakimiyetine girdiği görülmektedir. Niğde'nin ilk fetihlerle ele geçirilen merkezlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Niğde şehrinin Selçuklu hakimiyeti ile veya öncesinde kurulduğu düşünülmektedir. Tarihi veriler incelendiğinde bu dönemlere ait Niğde merkezine karşılık gelecek olan yerleşim ismine rastlanmamıştır. Tarihi Tyana yerleşim biriminin zamanla tahrip olması sonucunda,, yerleşim merkezi Niğde'ye kaymıştır (Topal, 2018, s.12).

Tarihi verilere göre, Türkler, Niğde'ye 1190 yılından önce yerleşmiş olmalıdır. II. Kılıçarslan Niğde'yi, 1191 yılında oğlu Melik Aslan Şah'a bırakmıştır. Bu dönemden itibaren Niğde ve çevresinde Türk -İslam kültürü, maddi ve manevi dokuda oluşmaya başlamıştır Türbe inşası geleneği, Anadolu Selçuklularının önemli merkezlerinden olan Niğde'de devam ettirilmiştir.

Niğde'li Kadı Ahmed' e göre; XII. yüzyılın sonlarından itibaren çevreye hakim bir tepenin üzerinde yer alan ve şehrin nüvesini teşkil eden kalesiyle birlikte sur içinde gelişmeye başlayan Niğde şehri, XIII. asırda Selçuklu devletinin önemli askeri merkezlerinden (ser- leşkeri) biri haline gelerek Anadolu'nun büyük şehirleri arasına dahil olmuş, XIV. yüzyıldan itibaren de sur dışına taşarak gelişmesini sürdürmüştür (Ertuğrul, 2015, s. 21).

Dört Ayak Türbesi tarafından çekilmiş, Eski Mezarlık Alanı ve Türbeler Mevki fotoğrafı.

www.tarihtarih.com/?Syf=4&Fa=2&Id=223681

Araştırmanın konusu olan “Beylerbeyi Türbesi”, Niğde Merkez Yenice Mahallesi, Hüdavent Hatun Sokak’da bulunan Hüdavent Hatun Türbesi ile Gündoğdu Türbesi’nin (Ahi Eyyub-Bevvap Türbesi) arasında arka bölümde yer almaktadır. Arşiv görüntülerinden elde edilen bilgilere göre Beylerbeyi ve diğer iki türbe bir duvarla arkadan sınırlandırılmıştır. Beylerbeyi, Hüdavent Hatun Türbesi ve Gündoğdu türbesi ile birlikte Niğde’nin eski mezarlık alanındaki bölgede bulunmaktadır. Beylerbeyi Türbesi, günümüze ulaşamamıştır.

Albert Gabriel. Gündoğdu-Beylerbeyi-Hüdavent Hatun Türbeleri

www.tarihtarih.com/?Syf=4&Fa=2&Id=223681

Âsâr-ı Atıka Müze-i Hümâyun müdürü, Osman Hamdi Bey'in kardeşi, milletvekili araştırmacı Halil Etem Bey'in araştırma sahalarının içinde Niğde ve çevresi de yer almıştır. Niğde Klavuzu isimli eserinde Niğde ve çevresinde bulunan tarihi yapılar içinde Beylerbeyi Türbesine de yer vermiştir.

Halil Etem Bey “İlhanlılar devrinden oldukları muhtemel olan iki türbe burada anılmaya değer. Bunların ikisi de Hüdavent Hatun Türbesinin yanındadır. Bunlardan birinin kitabesinde “El Meleki “İakaplı birinin adı ve 750 (1325) senesi yazılıdır. Bu metinde bir Melikei Muazzama devleti zamanında yapıldığıda bildirildiğinden bunun Hüdavent Hatuna bir işaret olması zannolunur. Esasen pek harap olan bu türbe, muhafaza edilmek lazım iken son senelerde yıktırılmıştır” diyerek yapı hakkında bilgi vermiştir (Etem, 1936, s. 17).

Halil Etem Bey'in Beylerbeyi Türbesinin yapım yılı olarak verdiği H. 750- M. 1325 tarihinin yazımında, muhtemelen baskı hatası oluşmuştur. H.750 olarak verilen tarih H. 725 olmalıdır (Öztürk,2012, s. 62).

Gülin Öztürk'ün 1907 yılında Niğde Maarif Müdürlüğünün, Niğde Sancağı Merkez Kasabası Asar-ı Atıka Defteri isimli çalışmasında da; defterde türbe başlığı altında, üç adet türbeden bahsedilmektedir. Bu türbelerin şehrin ortasında imaret adı verilen düz bir mevkide ve hükümet konağının kuzeyinde, ikisinin ehemmiyetsiz ve harabe halinde olduğu belirtilmiştir (Öztürk, 2012: 62)

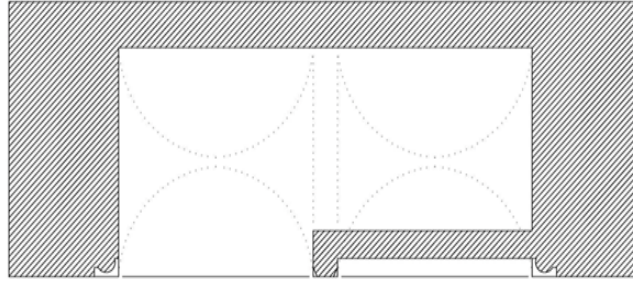
Zeki Oral 1939 tarihli Akpınar Dergisinde yer alan makalesinde, Hüdavent Hatun türbesinin yanındaki ikinci türbeydi. Bundan sekiz yıl önce yıkılmış kimse sesini çıkarmamıştır. Beylerbeyi Türbesi'nin kitabesinde “Melikenin abdi tanrının rahmetine muhtaç olan Abdullah Elmeleki oğlu Beyler Beyi Melikei Muazzama'nın devletli günlerindeki: tanrı onun devletini ebedi kılsın. 725 senesi şaban ayı nısfında ahiret evini hazırladı” (Oral, 1939, s. 14) olarak Beylerbeyi Türbesi ve kitabesi ile bilgi vermiştir.

Beylerbeyi Türbesi'nin 1931 yılında yıkıldığı, görsel ve yazılı verilerden anlaşılmaktadır. Türbenin konum olarak; mezarlık içinde, herhangi bir yapı ya da yapı topluluğuna bağlı, inşa edilmediği anlaşılmaktadır.

Yapıya ait günümüze ulaşan herhengi bir kalıntı yoktur. Ancak elde edilen fotoğraflardan yapının, dikdörtgen planlı, tonoz örtülü olduğu görülmektedir. Örtüde kullanılan tonozlar beşik tonoz formundadır. Türbe, mezarlık alana bakan cephesinde yani ana cephesinde çift kemerli açıklıkla eyvanlı türbe mimarisini çağrıştırmaktadır. Sivri kemerler ortada köşeleri pahlanmış bir taşıyıcıya, iki kenarda ise sütuncelere oturmaktadır. Aynı zamanda dekoratif bir düzenleme oluşturan bu çift açıklık,

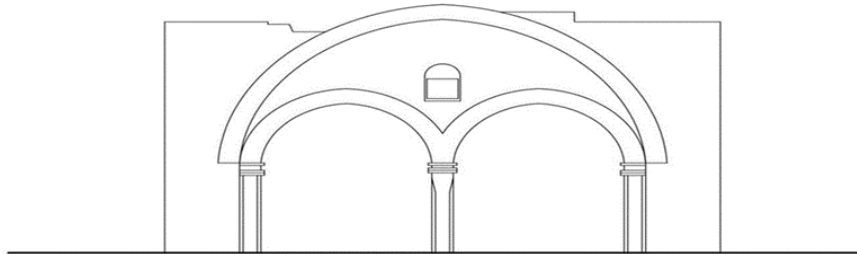

büyük bir sivri kemerle sınırlandırılmıştır. Büyük kemer ile çift açıklı kemer arasında kalan duvarın ortasında; sivri kemerli, derin olmayan bir nişin içinde yapının kitabesi görülmektedir. Yapı, Niğde ve çevresinde, geleneksel mimaride yaygın olarak kullanılan sarı trakit taşından inşa edilmiştir.

Beylerbeyi Türbesi Planı (Şematik Çizim)

Beylerbeyi Türbesi, gövdesi tek bir eyvandan ibaret olan türbeler sınıflandırması içinde değerlendirmiştir. Eyvan ağzı kimeri sağır tutularak, içine bir orta sütuna dayanan çift kemer açılmıştır. Bir kemerin içinde çift kemer oluşumunun, Beylikler ve Erken Osmanlı mimarilerinde yaygınlaştığı görülmektedir. (Arık, 1967, s.89-90).

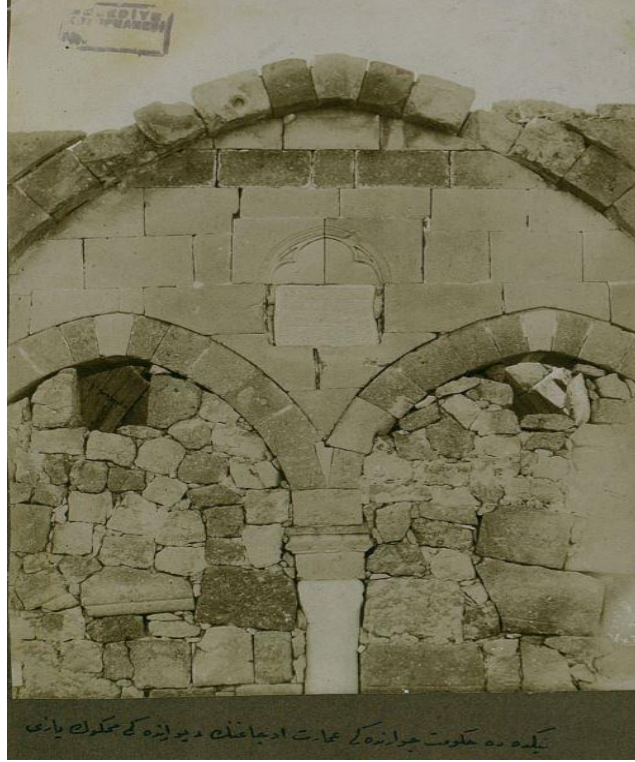

Beylerbeyi Türbesi Ön Cephe Çizimi (Şematik Çizim)

Eyvan, İran Selçuklu cami ve medreselerinde kullanılan, tipik bir İran unsuru olduğu halde, İran Selçuklu türbelerinde kullanılmamıştır. Ancak İlhanlı devrinde İsfahan yakınındaki Lanjan Piri Bakran türbesi(1303-1312) ile anıtsal bir eyvan türbe görülmektedir. Anadolu'da ise eyvan türbeler taş ve tuğla örneklerle, özellikle orta Anadolu'da yaygındır. (Öney, 1981).

Moğol dönemi, türbe binalarında önemli bir ağırlık kaymasına şahit olmuş, kümbetlerin çoğu din dışı değil, dini (özellikle de Şii) amaçlara hizmet etmek üzere yapılmış, içleri genellikle lüster çinilerle kaplanmıştır. Buna bağlı olarak genellikle tasavvufi karakterdeki türbelerin hem yerel hem de saray mimari hamiliğinin odağı haline gelerek popülerleşmesi Natanz, Bastam, Lincan ve Erdebil'deki, yoksullara yardım işlevi öne çıkan binalarda görülebilir. Yüzyıllar boyunca büyütülen bu türbe külliyesi, yerel dini geleneklerle beslenmiş, bir yandan da bu gelenekleri daha da güçlendirmişlerdir. Aynı zamanda sahip oldukları topraklar dolayısıyla yerel ekonomide önemli bir rol oynamışlardır.(Hillenbrand, 2005, s.208).

Beylerbeyi Türbesi'nin inşa edildiği dönemler, Anadolu'da İlhanlı hakimiyetinin olduğu dönemlerdir. Bir kemer içinde iki kemer kullanımı Beylikler dönemi mimari özelliklerinden biridir. Ayrıca yapı kitabesinde H. 725 yılı (1324-1325) tarihi yer almaktadır. Yapının kitabesinde yer alan Abdullah Elmeleki oğlu Beyler Beyi bilgisi, Türbenin Beyler Beyi için yapıldığı bilgisini vermektedir. Hüdavent Hatun Türbesi'nin kitabesinde, H. 712 (1312-1313) tarihinde, Hüdavent Hatun'un emriyle inşa edildiği belirtilmektedir. Türbe'nin içinde, bulunan üç sandukadan Hüdavent Hatuna ait olanın üzerinde yer alan H. 732 (1331-1332) ölüm tarihini göstermektedir. Beylerbeyi Türbesinin (725) kitabesinde "Melikenin abdi tanrının rahmetine muhtaç olan Abdullah Elmeleki oğlu Beyler Beyi Melikei Muazzama'nın devletli günlerindeki: tanrı onun devletini ebedi kılsın" ifadesi yer almaktadır. Bu açıklamadan Beylerbeyi Türbesi inşa edildiğinde, Hüdavent Hatun'un hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

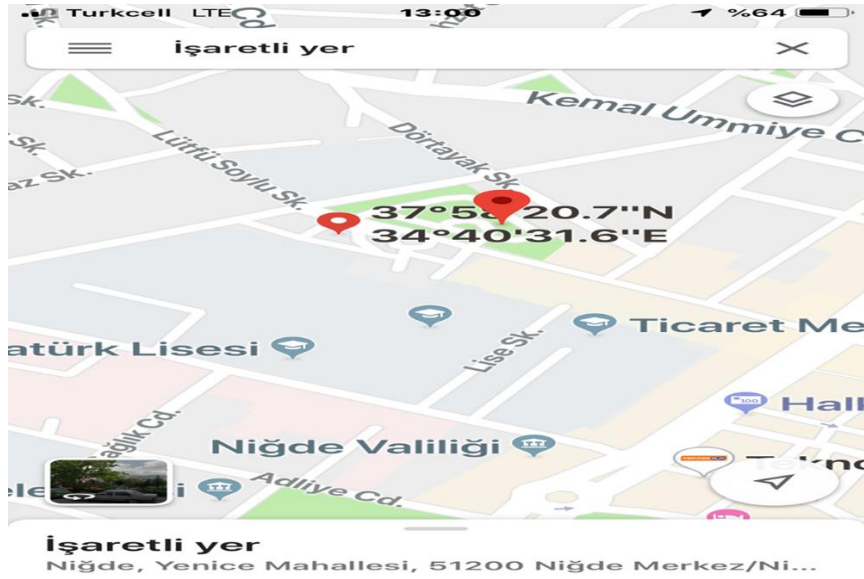
Beylerbeyi Türbesi fotoğrafı. <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?>

İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığında bulunan Beylerbeyi Türbesine ait bu fotoğrafın altında yer alan yazıda, “Niğde’de Hükümet civarındaki imaret ocağının duvarındaki mahkuk yazı” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeden ve fotoğraftan anlaşılabileceği üzere, Türbe zarar görmüş, kemerlerinin arası kesme taş parçaları ve moloz taşlarla kapatılarak, İmaret Ocağı olarak kullanılmış ve 1931 yılında yıkılmıştır.

Değerlendirme

Niğde eski mezarlık alanında bulunan Beylerbeyi (1325), Hüdavent Hatun (1312) ve Gündoğdu (1344) türbeleri birbirlerine yakın zaman dilimlerinde ve sarı trakit taşından inşa edilmişlerdir. İncelenen Beylerbeyi Türbesi, sebebini bilmediğimiz nedenlerden dolayı 1931 yılında yıkılmıştır. Türbe yıkılmadan önce, mezarlık bölgesinde İmaret Ocağı olarak kullanılmıştır. İmaret ocağı olarak kullanılırken çekilen fotoğraflarda, kitabesinin yapıda mevcut olduğu görülmektedir. Türbe yıkıldıktan sonra, yapının kitabesi ve sandukasının, nerede olduğu bilinmemektedir.

Eski eserlerin tahrip oluşunda doğrudan ya da dolaylı olarak ekonomik nedenler de söz konusudur. Cumhuriyetin kuruluşunun ardından ekonomik kaynakların kullanımında koruma konusu öncelikli konular arasında yer almamıştır. Yaşanan ekonomik buhranlar nedeniyle yapıların bakım ve onarımları yapılamamıştır (http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/17524_06_56.pdf).

Yer bildirimi sonucu uydudan alınan kordinatlar üzerinden, Beylerbeyi Türbesi'nin yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Belirlenen kordinatlarda, jeoradar çalışması yapılabilirse, yapının toprak altında kalan temel kısmı tespit edilip, türbe aslına uygun olarak yeniden inşa edilebilir.

Kaynaklar

- Arık, O.,M. (1967). *Erken Devir Anadolu Türk mimarisinde Türbe Biçimleri*. Ankara: Anadolu Dergisi, Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, sayı:11, s.89-90.
- (Ertuğrul, 2015: 21).
- Etem, H. (1936). *Niğde Klavuzu*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtlar Koruma Kurulu Sayı:3 , Devlet Basımevi.
- Gabriel, A. (1954). *Türkiye Tarih ve Sanat Memleketi*. Çev: Azra Erhat.
- Hillenbrand, R. (2005). *İslam Sanatı ve Mimarlığı*, Çev: Çiğdem Kafescioğlu, Homer kitabevi. s.208, 2005).
- Oral, Z. (1939). *Niğde Tarihi*. Niğde: Niğde Akpınar Dergisi, sayı:39.
- Öney, G. (1981). *İran ve Anadolu Selçuklu Türbelerinin Mukayesesi*. Yıllık araştırmalar dergisi cilt III, sayı 1.
- Önkal, H. (2009). *Türkiye'de Türbe Mimarisi Araştırmaları* ,Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, 2009, 125-139).
- Öztürk, G. (2012). *Niğde Sancağı Merkez Kasabası Asar-ı Atika Defteri*. Konya: Kömen Yayınları.
- Topal, N. (2018). *15. Yüzyılda Niğde*, Konya: Kömen Yayınları,

TMMOB. http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf_adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 06.02.2019).